Borovska Olena. Morphosyntactic Models of Sentences with Participles in the Role of Adjunct in the Contemporary German Language / O. Borovska // Transformations in Contemporary Society: Humanitarian Aspects: Monograph. – Opole : The Academy of Management and Administration in Opole, 2017. – pp. 97 – 103.

Olena Borovska

Морфосинтаксичні моделі речень з партиципами в ролі ад'юнкта в сучасній німецькій мові

Факторами соціального розвитку виступає сплетіння ідей, правил, дій та інтересів [Штомпка 2005], що знаходить відображення в усіх сферах життя соціуму. Сучасні напрями лінгвістичної науки вимагають перегляду та переосмислення усталених моделей мовних одиниць.

Згідно з основними положеннями генеративного синтаксису, речення класифікують за структурною ознакою за допомогою поняття *клаузи*. Центром речення як предикатно-аргументної структури є *предикат*, що співвідноситься з *аргументами* й *ад'юнктами*. Аргумент виступає як обов'язкова валентна позиція предиката, а ад'юнкт – як його факультативна позиція [Долгополова 2010: 68].

Клауза визначається як будь-яка група, у тому числі і непредикативна, вершиною якої є дієслово, а за відсутності повнозначного дієслова – зв'язка або граматичний елемент, що виконує роль зв'язки. Це поняття називають також *елементарним реченням* або *предикацією* [Тестелец 2001: 255-256].

Сучасні генеративісти наголошують на *клаузальному статусі* нефінітних форм дієслова, що має важливі наслідки для теорії речення, а також для ідентифікації природи мовних одиниць, оскільки звільняє дослідника від тиранії *verbum finitum* і безплідних пошуків прийнятних визначень поняття «предикативність» та сприяє визнанню дієслівного

статусу нефінітних форм дієслова на всіх рівнях мови [Буніятова 2003: 43; Долгополова 2010: 24-25].

Сучасний стан синтаксичних досліджень характеризується різноманітністю підходів до вивчення структури клаузи. У нашому дослідженні ми застосовуємо *морфосинтаксичний метод* опису синтаксичних одиниць. Морфосинтаксичні моделі речень встановлюються з оглядом на синтаксичні ролі партиципів у поверхневих структурах та описуються у термінах генеративної граматики. При описі моделей застосовуються такі символи та скорочення:

S – суб'єкт; **V** – дієслово (фінітна форма); **Vkop** – копулятивне (зв'язка) дієслово (фінітна форма); **Vpart1** – партицип I; **Vpart2** – партицип II; **O** – прямий об'єкт; **Oind** – непрямий об'єкт; **Comp** – сполучник; **Ptl** – частка *zu*; **Det** – детермінатив (артикль, присвійний займенник).

У квадратні дужки поміщається партиципіальна клауза або підрядне речення. Запропоновані моделі мають в основі розповідний тип речення як базовий.

При описі моделей враховано такі моменти: позиція партиципа в матричному реченні, валентність фінітного дієслова і партиципа, наявність частки *zu*. Моделі супроводжуються прикладом і трансформаційним еквівалентом партиципа.

Інструментом формально-синтаксичного опису у нашому дослідженні є розширена версія синтаксичного аналізу речення. В елементарній версії виділяють такі члени речення: предикат, суб'єкт, додаток (об'єкт), обставина, атрибут; у розширеній версії виокремлюють також предикативи (суб'єктний, об'єктний та вільний) та директив як члени речення [Welke 2007: 1], поява яких призводить до звуження кола інших членів речення.

Будь-який синтаксичний аналіз передбачає аналіз структури, тобто встановлення відношень (функцій та позицій в реченні), тому є придатним

інструментом аналізу і тоді, коли мова йде про такі складні концепції, як X'-схема.

Виступаючи в ролі ад'юнкта, партицип не залежить від валентності фінітного дієслова та набуває клаузального статусу, тобто утворює залежну нефінітну клаузу (приклади *i – iv* взяті з [Helbig / Buscha 2000: 49 – 50]).

M4 SV [Vpart1/Vpart2]

i. *Sie diskutierte überzeugend. ← Sie diskutierte und überzeugte.*

ii. *Er steht gebückt. ← Er steht. Er hat sich gebückt.*

iii. *Er geht gehetzt. ← Er geht. Man hat ihn gehetzt.*

iv. *Er kommt gerannt. ← Er kommt, indem er rennt (*у цій конструкції у формі партиципа II може вживатися обмежений набір дієслів руху (gesprungen, geritten, angerannt, angefahren).

Трансформація виявляє два варіанти суб'єктних відношень – суб'єкти дії партиципа і матричного речення можуть бути ідентичними (*i, ii, iv*) або неідентичними (*iii*). У прикладі (*iii)* суб'єкт матричного речення (*er*) стає об'єктом активної структури (*ihn*) при дієслові *hetzen*, яке наділяє свій об'єкт тематичною роллю ПАЦІЄНСА.

При поширенні партиципіальної клаузи аргументами партиципа або ад'юнктами різної семантики утворюються партиципіальні конструкції.

M4 (O/Oind) SV [O/Oind Vpart1/Vpart2]

M4 (O/Oind) [(O/Oind) Vpart1/Vpart2] V S

M4 (O/Oind) S [(O/Oind) Vpart1/Vpart2] V

Еквівалентами партиципіальної клаузи у ролі ад'юнкта при трансформації виявляються різні типи адвербіальних підрядних речень, тому в елементарній версії синтаксичного аналізу їм традиційно відводиться роль обставини. К. Вельке зазначає, що традиційний поділ обставин на локальні, темпоральні, каузальні та модальні ґрунтується на виключно семантичних ознаках, тобто критерієм класифікації виступає значення окремих сполучників та прийменників, які входять до складу обставин [Welke 2007: 157]. Розподіл за семантичним принципом, звісно, може

корелювати з формально-синтаксичними характеристиками. На думку К. Вельке, усі обставини, в принципі, є модальними, оскільки надають предикатно-аргументній структурі темпоральної, каузальної тощо модифікації [Welke 2007: 159-160]. Для класифікації видів обставин є важливим також критерій відношення *імплікатури* та *значення*. Слід розрізняти поняття значення обставини та одну з можливих імплікатур цього значення. Так, наприклад, сполучник *nachdem* має темпоральне значення. Одна з можливих імплікатур слухача, а також один з імовірних намірів мовця, полягають у поєднанні темпорального та каузального відношень. Таке переплетіння не призводить до перетворення темпоральної обставини на каузальну, тому що за сполучником *nachdem* ще не закріплено каузального значення (*Anna ging, nachdem Emil gekommen war)*. Відношення значення та імплікатури є важливими для аналізу партиципіальних клауз, які як правило не мають у своєму складі сполучників (за винятком сполучника *obwohl (obgleich*)). Граматики, які відносять партиципіальні конструкції до кола обставин, як правило, також поділяють їх на темпоральні, каузальні тощо. При цьому до уваги беруть лише одну з декількох можливих імплікатур, що не повністю відображає семантику партиципіальної клаузи: відбувається привнесення в аналіз того, що не має семантичного вираження [Welke 2007: 161, 191-192].

До критеріїв синтаксичної класифікації обставин відносять також їхній *смисловий об'єм* у реченні. Так, виділяють обставини, які 1) модифікують безпосередньо предикат (*Sie schwimmt <u>schnell</u>*); 2) відносяться до речення в цілому (*<u>Gestern</u> war sie noch schneller als sonst*), 3) виражають ставлення мовця до змісту речення (*<u>Leider</u> konnte ich nicht dabei sein*) [Hentschel 2010: 16 – 17]. Таким чином, термін *обставина* позначає вирази, первинною функцією яких є модифікувати дієслівні групи та речення [Grammis 2.0]. Партиципіальні клаузи характеризуються первинним семантичним зв'язком з суб'єктом матричного речення при збереженні синтаксично-семантичних зав'язків з предикатом. Тому на відміну від елементарної версії

синтаксичного аналізу речення ми трактуємо партиципіальні клаузи не як обставини, а (услід за К. Вельке) як *вільні предикативи*.

Синтаксичну роль модальних обставин до змісту речення (*Satzadverbialia*) виконують абсолютні партиципіальні конструкції [grammis 2.0], яким властива функція засобів текстового зв'язку. Їх трактують також як *парентетичні скорочення*, *своєрідний коментар* [Erben 1972: 308]. Такі конструкції часто мають формалізовану будову, для якої характерною є двочленність, тобто поширення партиципа лише одним елементом. Сюди відносяться: 1) утворення з партиципами *betrachtet, gesehen, verstanden, gesagt, ausgedrückt, formuliert, gesprochen, genommen* тощо; 2) партиципіальні утворення з відносним прислівником *wie* (*wie gesagt, erwähnt, bemerkt, gezeigt, erzählt, erwartet, vermutet, festgestellt*). Значення дієслів-партиципів зводиться тут, головним чином, до вираження ментальної діяльності людини. Партиципу відводиться роль формального індикатора, який не впливає на загальний смисл речення [Rath 1971: 147]. Латентний суб'єкт партиципіальної клаузи не співпадає з суб'єктом матричного речення та при трансформації виявляється вираженим неозначено-особовим займенником *man*:

v. <u>*Wie gesagt,*</u> *eignet sich das Metallgeld für kleine Zahlungen,….* [Hayek 2007: 7). ← <u>*Wie man sagt*</u>*, eignet sich das Metallgeld für kleine Zahlungen, … .*

Партиципіальна клауза може розташовуватися на початку (*vi*), в кінці (*vii*) або всередині (*viii*) матричного речення (приклади *vi – ix* взяті з [Helbig / Buscha 2000: 285 – 286]):

vi. <u>*Von seinen Freunden gewarnt*</u>*, verbarg er sich in der Ruine.* ← <u>*Weil er von seinen Freunden gewarnt war,*</u> *verbarg er sich in der Ruine.*

vii. *Der Soldat starb,* <u>*von den Kugeln der Feinde getroffen*</u>*.* ← *Der Soldat starb,* <u>*indem er von den Kugeln der Feinde getroffen wurde*</u>*.*

viii. *Der Arzt, in Hamburg angekommen, besuchte sofort seinen Freund.* ← *Nachdem der Arzt in Hamburg angekommen war, besuchte er sofort seinen Freund.*

Розташування елементів всередині партиципіальної клаузи підпорядковується правилам граматичної будови сучасної німецької мови – партицип займає фінальну позицію у залежній клаузі, хоча можливе його розташування на початку клаузи, особливо в партиципіальних конструкціях умови.

ix. *Verglichen mit anderen Ländern, sind diese Methoden veraltet.*← *Wenn diese Methoden mit anderen Ländern verglichen werden, sind sie veraltet.*

Підрядне речення виражає своє значення в першу чергу сполучниками, партиципіальна конструкція володіє різними додатковими відтінками: супроводжувальної дії, атрибутивними чи адвербіальними та виражає своє значення, як правило, без участі сполучників. Проте до структури партиципіальної клаузи з партиципом II можуть бути залучені сполучники підрядного зв'язку: причини *weil*, умови *wenn, falls*, поступки *obwohl*. Здатність партиципіальних клауз містити у своїй структурі сполучники підрядного зв'язку свідчить про їх спорідненість з фінітними СР.

x. *Aber der Hilfsmonteur, obwohl vom chronischen Bronchialkatarr befallen, behielt die Übersicht* [Sommer 1955: 216].

xi. *Falls vom Arzt nicht anders verordnet, muss man drei Tropfen von der Arznei nehmen* [Helbig / Buscha 2000: 286].

M4(Comp) [Comp (O/Oind) VPart2] V S

Дія у нефінітній клаузі, виражена партиципом I, завжди має значення активного стану; суб'єкт дії залежної клаузи співпадає з суб'єктом дії матричного речення:

xii. *Falsche Begriffe auf die Wirklichkeit anwendend, entstellte sie der Autor* [Helbig / Buscha 2001: 665]. ← *Indem/Da der Autor falsche Begriffe auf die Wirklichkeit anwandte, entstellte er sie.*

Дія, виражена партиципом II, може мати значення активного або пасивного стану. У другому випадку, еквівалентами нефінітної клаузи при трансформації виявляються речення з фінітним дієсловом у *Vorgangspassiv*; прихований суб'єкт дії партиципа II відповідає об'єкту глибинної активної структури.

xiii. *Das Team, auf Grund seiner vorbildlichen Leistung ausgezeichnet, feierte den Erfolg* [там само: 667]. ← *Nachdem das Team auf Grund seiner vorbildlichen Leistung ausgezeichnet worden war, feierte es den Erfolg.* ← *Das Team feierte den Erfolg. Das Team war ... ausgezeichnet worden.* ← *Das Team feierte den Erfolg. X hatte das Team... ausgezeichnet.*

Якщо партицип II має активне значення, то при трансформації еквівалентами таких клауз є речення з *Perfekt Aktiv*; прихований суб'єкт дії партиципа є ідентичним суб'єкту матричного речення.

xiv. *In Dresden angekommen, besuchte die Reisegruppe die Ausstellung* [там само]. ← *Als die Reisegruppe in Dresden angekommen war, besuchte sie die Ausstellung.* ← *Die Reisegruppe besuchte die Ausstellung. Die Reisegruppe war in Dresden angekommen.*

У партиципіальних конструкціях із значенням умови суб'єкти матричного речення і залежної партиципіальної клаузи часто виявляються неідентичними, і або перше, або друга містять неозначено-особовий суб'єкт (*xii*).

Ми виділяємо такі особливості партиципіальних клауз як вільних предикативів: 1) партицип як вершина партиципіальної клаузи має невідмінювану форму, тому його не можна відрізнити від обставин за морфосинтаксичними ознаками; 2) партиципіальні клаузи є факультативними з граматичного погляду, але не завжди з прагматичного/контекстуального: 3) партиципіальні клаузи як вільні предикативи – це члени речення 1 ступеня, тобто можуть займати переддієслівну позицію (на відміну від атрибутів); 4) партиципіальні клаузи не залежать від валентності дієслова (виконують синтаксичну роль

ад’юнкта), на відміну від обов’язкових предикативів та об’єктів, які зумовлені валентністю дієслова-предиката; 5) партиципіальним клаузам властива подвійність відношення, а саме: синтаксично-семантичне відношення до дієслова-предиката і додаткове семантичне відношення до суб’єкта матричного речення; на відміну від ад’юнктів-обставин, для ад’юнктів-вільних предикативів первинним є семантичний зв'язок з суб’єктом, а не модифікація дії предиката чи змісту всього речення; речення з вільними предикативами мають дві предикації/пропозиції, замість однієї як у разі обставини; 6) у партиципіальних клаузах виражено стан або дію, які є незалежними від дії предиката матричного речення; 7) вони характеризуються часовою обмеженістю стосовно дії предиката; 8) вільні предикативи є ремою речення.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у дослідженні синтаксичної та функціональної поведінки інших морфосинтаксичних моделей та типів речень з партиципами у текстах різних стилів сучасної німецької мови.

Література

Буніятова 2003: Буніятова І. Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV – XIII ст.): Монографія / І. Р. Буніятова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 327 с.

Долгополова 2010: Долгополова Л. А. Інфінітив в історії німецької мови (IX – XX ст.): Монографія / Л. А. Долгополова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2010. – 207 с.

Тестелец 2001: Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис / Я. Г. Тестелец. – М. : РГГУ, 2001. – 798 с.

Штомпка 2005: Штомпка П. Социология. Анализ современного общества: Пер. с польск. С. М. Червонной. – М. : Логос, 2005. – 664 с.

Erben 1973: Erben J. Deutsche Grammatik. Ein Abriss / J. Erben. – München : Hueber, 1973. – 392 S.

Grammis 2.0 – Das grammatische Informationssystem des Instituts für deutsche Sprache (ids): http://hypermedia.ids-mannheim.de/index.html [Stand: 01.06.2016]

Hayek 2007: Hayek F. A. (Hrsg.). Beitrage zur Geldtheorie / Hayek F. A. – Berlin-Heidelberg : Springer-Verlag, 2007. – 511 S.

Helbig / Buscha 2000: Helbig G. Leitfaden der deutschen Grammatik / G. Helbig, I. Buscha. – Berlin : Langenscheidt, 2000. – 304 S.

Helbig / Buscha 2001: Helbig G. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht / G. Helbig, I. Buscha. – Leipzig : Langenscheindt, 2001. – 654 S.

Hentschel 2010: Hentschel E. (Hrsg.). Deutsche Grammatik / E. Hentschel. – Berlin / New York : Walter de Gruyter, 2010. – 404 S.

Rath 1971: Rath R. Die Partizipialgruppe in der deutschen Gegenwartssprache / R. Rath // Sprache der Gegenwart. Bd. 12. – Düsseldorf, 1971. – 234 S.

Sommer 1955: Sommer S. Und keiner weint mir nach / S. Sommer. – Berlin : Verlag Volk und Welt, 1955. – 359 S.

Welke 2007: Welke K. Einführung in die Satzanalyse / K. Welke. – Berlin, New York : Walter de Gruyter, 2007. – 388 S.